

SELEVCIA

AD CALYCADNVM

SAYI II -2012

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNUM II

OLBA KAZISI YAYINLARI

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEUCIA AD CALYCADNUM II

Ankara 2012 / Türkiye

ISBN 978-605-5668-32-7

Seleucia ad Calycadnum, hakemlidir ve her yıl Nisan ayında bir sayı olarak basılır. Yollanan çalışmalar, giriş sayfalarında belirtilen yazım kurallarına uygunsuzsa yayınlanmaz, çalışması yayınlanan her yazar, çalışmanın baskı olarak yayınlanmasını kabul etmiş ve telif haklarını Seleucia ad Calycadnum yayınına devretmiş sayılır. Seleucia ad Calycadnum, kopya edilemez ancak dipnot referans gösterilerek yayınlarda kullanılabilir.

Seleucia ad Calycadnum için yazışma adresi:

Okt. Murat ÖZYILDIRIM

Mersin Üniversitesi Fen – Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

Çiftlikköy Kampüsü 33342 Mersin – TÜRKİYE

Tel: 00 90 324 361 00 01 – 4735 e- posta: ozyildirimmurat@gmail.com.

OLBA KAZISI YAYINLARI
SELEVCIA AD CALYCADNUM II

ISBN: 978-605-5668-32-7
TAN KİTABEVİ YAYINLARI 31
Dizi: OLBA KAZISI YAYINLARI-2

Editörler

Emel ERTEN
Diane FAVRO
Murat ÖZYILDIRIM

Bilim Kurulu

- Prof. Dr. Meral AKURGAL •Prof. Dr. Halit ÇAL •Prof. Dr. Çiğdem DÜRÜŞKEN
- Prof. Dr. Emel ERTEN •Prof. Dr. Diane FAVRO •Prof. Dr. Turhan KAÇAR
- Prof. Dr. Gülgün KÖROĞLU •Prof. Dr. Erendiz ÖZBAYOĞLU •Prof. Dr. Aygül SÜEL
- Prof. Dr. Fikret YEGÜL
- Doç. Dr. Salim AYDÜZ •Doç. Dr. Sedef ÇOKAY-KEPÇE •Doç. Dr. Efrumiye ERTEKİN
- Doç. Dr. Mehmet Fatih YAVUZ
- Yrd. Doç. Dr. Figen ÇEVİRİCİ – COŞKUN •Yrd. Doç. Dr. Merih EREK
- Yrd. Doç. Dr. Fikret ÖZBAY •Yrd. Doç. Dr. Hüseyin Murat ÖZGEN
- Yrd. Doç. Dr. Sema SANDALCI •Yrd. Doç. Dr. H. Sibel ÜNALAN
- Yrd. Doç. Dr. Ceren ÜNAL

Seleucia ad Calycadnum, Olba Kazısı yayını olarak yılda bir sayı yayınlanır. Yayınlanması istenen makalelerin en geç Şubat ayında gönderilmiş olması gerekmektedir. Seleucia ad Calycadnum, arkeoloji, eski çağ dilleri ve kültürleri, eski çağ tarihi, sanat tarihi konularında yazılan, daha önce yayınlanmayan yalnızca Türkçe, İngilizce çalışmaları ve kitap tanıtımlarını yayınlar.

Kapak Tasarım: Tuna AKÇAY
Dizgi: Yener YENTEK

Baskı:
Cantekin Matbaacılık
2. Baskı 1000 Adet
Mayıs 2012

İÇİNDEKİLER

KIZKALESİ KAZILARINDA
ELE GEÇEN 12. – 15. YÜZYIL
ARASINA TARİHLENEN ORTA ÇAĞ
SERAMİKLERİ
Gülgün KÖROĞLU
11

PRINCIPATVS DEVRİ ROMA
SENATVS'U: ÜYE SAYISINDA
DÜZENLEMELER (LECTIO SENATVS),
SENATVS'A GİRİŞ KOŞULLARI VE
YOLLARI, YASAL İŞLEYİŞ
Efrumiye ERTEKİN
33

OLBA'DA ROMA İMPARATORLUK
DÖNEMİNDE TARIM VE YERLEŞİM
Emel ERTEN
61

OLBA MEZARLIK ALANLARI
Tuna AKÇAY
77

OLBA MANASTIRI HAKKINDA
ARKEOLOJİK VE YAZINSAL YENİ
BİLGİLER
Murat ÖZYILDIRIM
105

MÖ II. - MS IV. YÜZYILLAR ARASINDA
CILICIA'DA YAHUDİLER
Sevim AYTEŞ CANVELLO
119

TRABZON İMPARATORU I. MANUEL
KOMNENOS (1238-1263) DÖNEMİNE
TARİHLENEN BALIKESİR, KUVA-Yİ
MİLLİYE MÜZESİ'NDEKİ ÜÇ ADET
ASPER
Ceren ÜNAL
141

TARSUS MÜZESİ'NDE YER ALAN
FİĞÜR TASVİRLİ
ARTUKOĞULLARI SIKKELERİ
“12.-13. YÜZYILLARDA ANADOLU'DA
İKONOGRAFİK ALIŞVERİŞ”
H. Sibel ÜNALAN
Ceren ÜNAL
163

CECİ N'EST PAS UN MUR:
REPRESENTATION AND REALITY IN
EPHESIAN URBAN BOUNDARIES
Brianna BRICKER
185

ARCHAOMETRICAL PERSPECTIVES
IN TURKEY
Ali Akın AKYOL
201

KİTAP TANITIMI:
MANİSA MÜZESİ BİZANS SIKKELERİ
Emine TOK
209

KİTAP TANITIMI:
ANADOLU'DAKİ TÜRK
KÜTÜPHANELERİ
Mükerreren KÜRÜM
211

OLBA KAZISI YAYINLARI

SELEVCIA AD CALYCADNUM II

Yazım Kuralları

Makaleler, Times New Roman yazı karakterinde, word dosyasında, başlık tümü 12 punto büyük harf, metin 10 punto, dipnot ve kaynakça 9 punto ile yazılmalıdır. Çalışmada ara başlık varsa, bold ve küçük harflerle yazılmalıdır. Türkçe ve İngilizce özetler, makale adının altında 9 punto olarak ve en az iki yüz sözcük ile yazılmalıdır. Özetlerin altında İngilizce ve Türkçe beşer anahtar sözcük, 9 punto olarak “anahtar sözcükler” ve “keywords” başlığının yanında verilmelidir.

- Dipnotlar, her sayfanın altında verilmelidir. Dipnotta yazar soyadı, yayın yılı ve sayfa numarası sıralaması aşağıdaki gibi olmalıdır.
Demiriş 2006, 59.
- Kaynakça, çalışmanın sonunda yer almalı ve dipnottaki kısaltmayı açıklamalıdır.
Kitap için:
Demiriş 2006 Demiriş, B., *Roma Yazınında Tarih Yazıcılığı*, Ege Yay., İstanbul.
Makale için:
Kaçar 2009 Kaçar, T., “Arius: Bir ‘Sapkın’ın Kısa Hikayesi”, *Lucerna Klasik Filoloji Yazıları*, İstanbul.
- Makalede kullanılan fotoğraf, resim, harita, çizim, şekil vs. metin içinde yalnızca **(Lev.1)**, **(Lev. 2)** kısaltmaları biçiminde “Levha” olarak yazılmalı, makale sonunda “Levhalar” başlığı altında sıralı olarak yazılmalıdır. Bütün levhalar, jpeg ya da tift formatında 300 dpi olmalıdır. Alıntı yapılan levha varsa sorumluluğu yazara aittir ve mutlaka alıntı yeri belirtilmelidir.
- Makale ve levhalar, CD’ye yüklenerek çıktısı ile birlikte yollanmalıdır.

PRAEFATIO

Mersin Olba Kazıları'nın bilimsel dergisi olarak 2011 yılında yayınlanmaya başlanan Seleucia ad Calycadnum Dergisi'nin ikinci sayısını okurlarımıza sunmaktayız. Erken Hıristiyanlık teması ile çıkan ilk sayımızdan sonra, ikinci sayıda daha geniş bir çerçeve içine yerleştirilebilecek bir içerikle dergimiz sizlerle buluşuyor. Olba arkeolojisi ve yerleşim tarihi konusundaki makalelerin yanında nümizmatik, arkeometri, Anadolu'da kent tasarımına ilişkin çalışmalar da dergimiz kapsamında yer almakta. Bu sayının çıkmasını sağlayan tüm yazarlarımıza, katkılarından dolayı yayın kurulumuz üyelerine teşekkürlerimizi sunarız. Arkeoloji, eskiçağ dilleri ve kültürleri, sanat tarihi konularında yapacağınız çalışmaların Seleucia ad Calycadnum dergisinin gelecek sayılarında yer almasından mutluluk duyacağımızı belirtiriz.

Editörler:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (ma)

PRAEFATIO

We are proud to present the second volume of the annual journal of Mersin Olba excavations, Seleucia ad Calycadnum. After the first issue focusing on Early Christianity, a wider content of articles such as archaeometry, numismatic, urban design in Asia Minor will be presented in the second volume as well as the studies on the settlement history and archaeology of Olba. We wish to thank all our contributors, colleagues in the scientific board. It will be an honour for us to welcome our colleagues studying on archaeology, ancient languages and cultures and the history of art for the future issues of “Seleucia ad Calycadnum”.

Editors:

Prof. Dr. Emel Erten

Prof. Dr. Diane Favro

Murat Özyıldırım (ma)

TARSUS MÜZESİ'NDE YER ALAN FIGÜR TASVİRLİ ARTUKOĞULLARI SİKKELERİ “12.-13. YÜZYILLARDA ANADOLU'DA İKONOĞRAFİK ALIŞVERİŞ”

H. Sibel ÜNALAN- Ceren ÜNAL*

Özet

Tarsus Müzesi'ndeki sekiz adet Artuklu Beyliği sikkesinde yer alan tasvirler; 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'da yaşanan kültürel, ticari ve siyasi gelişmeyi yansıtmaktadır. Tarsus Müzesi'ndeki Artuklu sikkeleri üzerinde yer alan tasvirlerde; Helenistik, Roma ve Bizans dönemi sikkeleri ile benzerlikler bulunmaktadır. Yerleşik düzene geçerek, üç koldan kurdukları beylikler ile Doğu Anadolu'da hüküm süren Artuklu Beyleri, sikkelerinde antik dönem sikke ikonografisinden yararlandıkları gibi, astrolojik değerlere verdikleri önemi de yansıtmışlardır.

Anahtar Kelimeler: Tarsus Müzesi, Artuklular, Sikke, İkonografi, Figür.

Abstract

Artuqid's eight copper coins from Tarsus Museum are reflection and explanation of cultural exchange between different cultures in Anatolia between 12th and 13th centuries. Artuqid's coins from Tarsus Museum have some similarities with Hellenistic, Roman and Byzantine coins. After Artuquids were settled and established their sovereignty within three branches in Eastern part of Anatolia, they benefited from ancient coin iconography and they also reflected their astrological observations on their coin types.

Key Words: Tarsus Museum, Artuquids, Coin, Iconography, Figure.

---

* Yrd. Doç. Dr. H. Sibel ÜNALAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, AYDIN. E-posta: sunalan@adu.edu.tr. Yrd. Doç. Dr. Ceren ÜNAL, Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Sanat Tarihi Bölümü, MANİSA. E-posta: haceba2005@yahoo.com. Çalışmalarımıza yardımlardan dolayı, Tarsus Müzesi çalışanlarına ve Arkeolog Abdülbari YILDIZ'a, teşekkürü borç biliriz.

Eksük oğlu Artuk Anadolu'ya ilk giren Türkmenlerdendir. Kendisine bağlı çok sayıda Türkmen ailesinin bulunmasından dolayı güçlü olmasının yanı sıra, Alpaslan'la birlikte Anadolu'nun içlerine kadar ilerlenmesi konusunda gösterdiği cesaret ve başarılarla itibar görmüştür. Anadolu Selçuklu tahtına geçen Melik Şah ile aralarındaki ihtilaf sonucu Doğu'ya giden Artuk, Melik Şah'ın kardeşi Tutuş'un taabiyetine girmiştir¹. Tutuş tarafından 1087 yılında Kudüs'e, Atsız'a karşı gönderilen Artuk'a bu bölgenin hakimiyeti verilir. Yerleşik bir düzene geçip, diğer Türk Beylikleri gibi Anadolu'da merkezi idareden yönetilen bir yapılanmayı kuramayan Artuk'tan sonra oğulları İlgazi ve Sökmen, Suriye, Kudüs ve sonrasında Doğu Anadolu'ya gelerek Hısn-ı Keyfa, Amid, Mardin ve Meyyafarkin'de yerleşmişlerdir.

Artuklu Beyi Emir Artuk, Kudüs'ü aldıktan sonra 1091 yılında ölür. Hükümranlığı dört oğlu; Mu'ineddin I. Sökmen, Necmeddin İlgazi, Abdülcabbar ve Behram'a kalır. Sökmen ve İlgazi, ölümünden sonra babalarının halefleri olarak Kudüs'ü ortak iktidarlarıyla yönetmişlerdir. Haçlı saldırılarına karşı Kudüs'ü başarıyla savunmalarına rağmen, Fatimi Halifesi adına, Kudüs'ü alan El-Afzal bin Bedir el Jamali'ye Hicri 489/Miladi 1096-1097 yıllarında yenilmişler ve kenti terk etmek zorunda kalmışlardır. İki kardeş, Anadolu'nun kuzeydoğu bölgesine yerleşerek Doğu Anadolu'da bağımsız beylikler kurmuşlardır². Artuk Bey'in oğulları tarafından kurulan beylikler üç kol halinde gelişmiştir: Hısn-ı Keyfa-Amid, Mardin-Meyyafarkin, Harput.

Hısn-ı Keyfa-Amid Kolu: Hısn-ı Keyfa kolu Artuk Bey'in oğlu Sökmen Bey tarafından kurulmuştur. Merkezi yönetim önce Hısn-ı Keyfa, sonra Amid'dedir. Anadolu'nun doğusunda Ermeni hükümdarı III. Rupen'in (1178-1187) Kilikia'daki göçebe Türkmenleri esir almasıyla başlayan siyasi gerginliğe, Eyyubi Sultanı Selahaddin ve Kılıç Arslan'ın birlikte harekete geçmesi son verir. 1180 yılında Mısır'a dönen Selahaddin Eyyubi, 1182 yılı Mayıs ayında Artuklu Bey'i Nureddin Muhammed ile birlikte hareket ederek Amid (Diyarbakir) ve Meyyafarkin (Silvan) şehirlerini alır. Selahaddin'in Doğu Anadolu'daki bu egemenlik kurma faaliyetleri ise Kılıç Arslan ile arasındaki hakimiyet rekabetini artırır³. Sultan Selahaddin 1183 yılında, Artukoğulları kendisine tabi olmak koşuluyla Amid'i, Hısn-ı Keyfa kolunun Bey'i Nureddin Muhammed'in idaresine verir⁴.

1 Turan 1973, 135.

2 Sayles 1992, 1.

3 Turan 2010, 238-39.

4 Sümer 1998, 37. Sökmaniye Kolu Beyi Nureddin Muhammed, babası Fahreddin Kara Arslan'ın otuz yıllık başarılı hakimiyetinden sonra, on yıl süre ile iktidarda kalmıştır.

Mardin-Meyyafarkin Kolu: Artuk Bey'in oğullarından Necmeddin İlgazi, Mardin Artukoğulları veya İlgaziler adı verilen Artukoğulları kolunu kurmuştur⁵. Necmeddin İlgazi, Mardin'den sonra Nusaybin'i ele geçirerek Haçlı seferlerine katılmıştır. Urfa'yı ele geçirememiş, ancak Harran kendisine devredilmiştir. 1117'de Halep'i alarak idaresini oğlu Timurtaş'a bırakmıştır. Selçuklu Sultanı Mahmud, Haçlı seferlerindeki başarılarından dolayı 1120 yılında, Meyyafarkin (Silvan)'ı İlgazi'ye vermiştir⁶. 1122 yılında ölen İlgazi, hakim olduğu bölgede düzeni sağlamış ve imar faaliyetlerine büyük önem vermiştir. Ölümünden sonra, oğullarından Süleyman Meyyafarkin'e; Timurtaş Mardin'e; yeğeni Süleyman ise Halep'e hakim olurlar. 1154 yılında Timurtaş'ın ölümünden sonra yerine oğlu Necmeddin Alpi geçmiştir⁷. Bu dönemde, Mardin Artukluları ile Hısn-ı Keyfa Artukluları arasında işbirliği sağlanır. Necmeddin Alpi döneminde, imar faaliyetleri hızla ilerlemiş ve Artukoğulları'nın en parlak dönemi olmuştur. 1176 yılında, ölümünden sonra, Artuklu toprakları Eyyubi ve Moğol baskısı altında kalmıştır. Mardin Hicri 812/Miladi 1409 yılında ele geçirilmiş ve daha sonra Mardin'in idaresi Karakoyunlu devleti idarecisi Kara Yusuf'a geçmiştir⁸.

Harput Kolu: Artuk Bey'in torunu Belek bin Behram, 1112 yılında Harput'a hakim olarak bölgede kendi beyliğini kurmuştur⁹. Yaşamının büyük kısmını Haçlılarla mücadele ile geçirmiştir. 1224 yılında ölümünden sonra Harput, 1185 yılına kadar Hısn-ı Keyfa Artukluları'nın idaresinde kalmıştır. Nureddin Muhammed'in ölümüyle oğulları arasındaki saltanat mücadeleleri sırasında II. Sökmen hakimiyeti ele geçirmiştir. Bunun üzerine diğer oğlu İmadeddin Ebu Bekir, Harput ve çevresine hakim olmuş ve beyliğini ilan etmiştir. 1204 yılında ölünce, yerine Nizameddin İbrahim geçer. Nizameddin İbrahim'in ölümünden sonra ise Harput Artukluları, Eyyubiler'e tabi olmuştur¹⁰. 1185 yılında Anadolu Selçuklu Devleti kumandanlarından Kemaleddin Kayar, Eyyubiler'i Harput civarında bozguna uğratarak, şehri alarak Artukoğulları Harput koluna son vermiştir.

Bakır madenleri zengin ve Ergani bakır istihsali meşhur olan Artuklu topraklarında, 1122 yılında yeni bir bakır madeni daha bulunur ve Hüsameddin Timurtaş bizzat madene giderek inceleme yapar ve satın aldığı bakırdan ilk defa sikke bastırmıştır. 1147 yılında, Mardin Beyi Hüsameddin Timurtaş'ın

5 Turan 1973, 145.

6 Turan 1973, 147-148.

7 Turan 1973, 160.

8 Sevim-Yücel 1989, 214.

9 Turan 1973, 151.

10 Turan 1973, 177-181.

elde edilen sikkeler ve veriler doğrultusunda sikke bastıran ilk idareci olduğu bilinmektedir¹¹. Hısn-ı Keyfa Artukluları'ndan ilk sikke bastıran ise Fahreddin Kara Arslan'dır¹². Necmeddin Alpi ise 1155 ve 1163 yıllarında, gümüş sikkeler de bastırmıştır¹³. Harput Artukluları'ndan, Fahreddin Kara Arslan'ın oğlu İmadeddin Ebu Bekir adına 1194 yılında basılmış bir sikke bulunduğu da bilinmektedir¹⁴.

Hısn-ı Keyfa ve Amid Artukluları/Sokmanlılar (Sökmaniyye) Kolu Beyleri

Mu'ineddin I. Sökmen	1101-1105
İbrahim	1105-1109
Rükneddin Davud	1109-1144
Fahreddin Kara Arslan	1144-1174
Nureddin Muhammed	1175-1185
Kutbeddin II. Sökmen	1185-1200
Nâsıreddin Mahmud	1200-1222
Mesud (Mevdud)	1222-1232

Mardin Artukluları/İlgaziler (İlgaziyye) Kolu Beyleri

Necmeddin İlgazi	1108-1122
Hüsameddin Temürtaş	1122-1152
Necmeddin Alpi	1152-1176
Kutbeddin II. İlgazi	1176-1184
Hüsameddin Yoluk Arslan	1184-1201
Nasıreddin Artuk Arslan	1201-1239
Necmeddin I. Gazi	1239-1260
Melükülmuzaffer Kara Arslan	1260-1292
Şemseddin Davud	1292-1294
Necmeddin II. Gazi	1294-1312
İzzeddin II. Ali Alpi	1312
Şemseddin Salih	1312-1364
Ahmed el-Mansur	1364-1368
Mahmud el-Salih	1368
El-Muzaffer II. Davud	1368-1376
El-Zahir Mecdeddin İsa	1376-1406
Şahabeddin Ahmed	1406-1409

11 Sayles 1992, 70; Turan 1973, 212.

12 Turan 1973, 216.

13 Turan 1973, 212.

14 Turan 1973, 181.

Harput Kolu Beyleri

Ebu Bekir (Kara Arslan'ın oğlu) 1185-1203

Nizameddin İbrahim 1203-1223

İzzeddin Ahmed (Hızır) 1223-1234

Tarsus Müzesi, Hısn-ı Keyfa ve Amid Kolu Beylerinin Sikkeleri

Nureddin Muhammed bin Kara Arslan (H. 570-581 / M. 1174-1185)

Ön Yüz: Cepheden kanatlı melek figürü. Sağ kanat havalanmış, sol kanat arkasında. Kollarının arasında ruloyu andıran dar uzun bir şerit vardır. Figürün sadece tek ayağı görülür. Tarih sağda yay biçiminde başlar ve solda dikey yazıt ile devam eder. Nokta bezemeli bordür ile çevrilidir. Melek tasvirinin her iki yanında; sene beş yüz yetmiş bir yazar¹⁵.

Sağ ve solda dikey olarak:

بنة احد و بيعين و خمبمئة

Sene Ehad ve seb'in ve hamsemi'e

Arka Yüz: Beş sıralı Nesih¹⁶ yazıt. İdarecinin lakabını, ismini ve dört nesil gerideki soy ağacını verir. Nokta bordür ile çevrilidir.¹⁷

Sağ ve solda dikey olarak:

الامام

المبتضى امرالله

El-imam el-Mustazı bi-emrillah

Ortada:

ملك الامرا محمد

ن را اربلان ن

داود ن بكما

ن ن ارتق نصير

امير المؤمنين

Melikü'l-Ümera, Muhammed bin Kara Arslan bin Davud bin Sökmen bin Artuk Nasır Emirü'l-Mü'minin

Ref.: Sayles 1992, 25-27, Tip 9; Edhem 2006, 9, Tip I, Pl. I-7.

1. Æ Envanter No.¹⁸ 976-24-32, Çap: 29 mm; Ağırlık: 9,94 gr

15 (YKY 1994, 28, 20; Edhem 2006, 9 Tip I, Pl.I-7).

16 Geometrik motiflerden oluşan Küfi yazının yanı sıra, 13. yüzyılda Nesih yazı da kullanılmıştır (Roxburgh 2005, 112).

17 (Artuk 1993, 76, Levha II, 10; Parlar 2001, 125-126, Fotoğraf: 95; Edhem 2006, 9, Pl. I, 7).

18 Bakır sikkenin farklı ağırlıklarda basılmış örnekleri günümüze kadar ulaşmıştır. Sayles Koleksiyonunda yer alan örnek 8.94 gram ağırlığında, British Museum'daki örnek ise, 15.37 gram ağırlığındadır. Paris, Bibliotheque Nationale'de korunan üç adet bakır sikkenin ağırlıkları ise, 10.3 ile 12.38 gram ağırlığı arasındadır (Sayles 1992, 6).

Bakır sikke muhtemelen babası Fahreddin Kara Arslan'dan sonra idareci olan Nureddin Muhammed'in ilk iktidar yılı olan Hicri 571/Miladi 1175 yılına aittir. Sikkenin basım tarihi konusunda uzmanlar aynı görüşte olup, Nureddin Muhammed'in hükümdarlığının ilk yılında basıldığı bilgisini vermektedirler¹⁹.

Nureddin Muhammed hükümdar ailesinin kullandığı Melikü'l-Ümera lakabını kullanmaya devam etmiştir²⁰. Arka yüze Nureddin Muhammed tarafından eklenen yeni bir unvan ise, Halife ile aralarındaki ilişkiyi vurgulama amaçlı olmalıdır. "İnananların Komutanının Koruyucusu" anlamına gelen "Nasır Emirü'l-Mü'minin" ünvanını ekleyerek Halifeye olan bağlılığını vurgular. Artuklu sikkeleri içerisinde dört nesil geriye giderek Nureddin'in büyük-büyük babası Artuk'tan bahseden ilk bakır sikkedir. Bakır sikkenin diğer bir önemli ve farklı özelliği ise yeni Halife El-Mustazi bi-emrillah'ı tanıyarak onaylayan ve sikke üzerinde ismini zikreden ilk ve tek Artuklu sikkesi olmasıdır. Dekoratif Kûfi üslupla yazılmış yazı, ön ve arka yüzde göze çarpar²¹.

Sikkenin ön yüzünde başında nimbusu ile melek tasviri, melekler hiyerarşisinde üst sırada yer alan Cebrail olmalıdır. İslam Sanatı'nda sıklıkla tasvir edilen melekler, kimi Beylikler Dönemi sikkelerinde de tasvir edilmelerine rağmen nadiren haleli olarak betimlenmişlerdir. G. Parlar, melek figürlerinin Artuklu sikke ikonografisinin temel motifi olduğu görüşündedir²². Göksel varlıklar arasındaki hiyerarşide en üst sırada yer alan başmelek Mikhael ve Gabriel, Bizans Sanatı'nda anıtsal mimaride yer alan resim ve fresklerde, cameo, mühür, sikke, enkolpion, ikona ve fildişi eserlerde sıklıkla tasvir edilmişlerdir. Hıristiyan Sanatı'nda olduğu gibi İslam dininde de melekler, kutsal varlıklar olarak hürmet görmüş, anıtsal mimaride ve küçük el sanatlarında sıklıkla betimlenmişlerdir. Bu anlamda, Hıristiyan Sanatı'nda yer alan başmelek Gabriel²³ ve İslam Sanatı'nda betimlenen Cebrail kutsal bir göksel varlık ola-

19 Lane-Poole, Edhem ve Artuk sikkenin basım tarihini, Hicri 571 yılı olarak vermektedir.

20 Melikü'l-Ümera lakabını ilk olarak babası Fahreddin Kara Arslan kullanmıştır.

21 Sayles 1992, 25.

22 Parlar 2001, 125.

23 İbranice "Tanrı'nın insanı" anlamına gelen melek Gabriel'in (Γαβριήλ) kutsal günü 26 Mart'tır. Gabriel Eski Ahit'te Daniel'in düşü (Dan 8:15-16, 9:21-22) ve Luka İncil'inde (Lk 1:11-13, 19, 26-38) Vaftizci Yahya ve İsa'nın doğumlarını önceden haber vermesiyle yer alır. Gabriel, Hıristiyan inancında göksel hiyerarşide Mikhael ile birlikte başmelek sıfatını taşır. Hıristiyan Sanatı'nda ise "Müjde" sahnesi ile özdeşleştirilmiştir. Elinde asa ile mesaj taşıyan melek kimliği olduğu gibi, Mikhael'le birlikte İsa ya da Meryem'in yanında imparatorluk kıyafetleri içerisinde bir elinde küre ve diğerinde asa taşıyan kutsal muhafız olarak da betimlenir. Konstantinopolis ve Miletos'ta Gabriel'e atfedilmiş kilise ve şapellerin varlığı bilinmektedir (A. Kazdhan-N. P. Ševčenko 1991, 812-13). Erken Bizans Dönemi yazarları, İsa'nın Basileios ya da despotes, başmeleklerin de hizmet-

rak mutluluk ve uğur getirmesinin yanı sıra müjde veren, haberci kimliğiyle de her iki sanatta da yerini almaktadır.

Sikkenin ön yüzünde yer alan melek tasvirindeki farklılık ve betimi ilginç kılan özellik ise kolları arasında dolanan objenin ne olduğu konusunda verilen görüşlerdir. Beylikler dönemi sikkeleri hakkında çalışmaları olan Artuk ve Butak, meleğin kolları arasındaki bu obje hakkında hiç bir yorumda bulunmazken, Lane-Poole bu objenin bir rulo olduğu fikrini öne sürer²⁴. Hennequin ise bu objenin ince uzun bir flama olduğu görüşündedir. Edhem de, bu objenin rulo haline getirilmiş bir şerit olduğunu, bir yumruk haline getirdiği sol eli içerisinde tutarak, geri kalan kısmının da sağ omzunun üzerinde durduğunu belirtir²⁵. Sayles ise çok iyi koruna-gelmiş bu tip sikke tasvirlerini dikkatle incelediğinde bir rulo olmadığını, oldukça dar bir flamayı meleğin tutmadığını, bu şeridin, açılmış el bileği üzerinde durduğu ve kıvrılarak sağ ve sola doğru düştüğünü gözlemlediğini vurgular²⁶.

Meleğin kolları arasında bulunan dar uzun şerit; üzerinde yer alan yazıtları ile antik dönem kitapları olan ruloları andırır. Hıristiyan sanatının ilk dönemlerinden itibaren başmelek Gabriel tasvirlerinde yer alan rulo, başmeleğe ait bir atribüdür. Tanrı'nın habercisi olan başmelek Gabriel, Meryem'e İsa'nın doğacağını müjdeler. Bizans sanatında yer alan başmelek Gabriel tasviriyile, Nureddin Muhammed'e (1174-1185) ait sikkenin ön yüzünde yer alan melek tasviri arasındaki benzerlik dikkat çekicidir. Özellikle, Bizans küçük el sanatlarında tasvir edilen Meryem'e Müjde sahnesindeki başmelek Gabriel tasviri ile aralarında betim üslubu bakımından yakınlık görülmektedir. Meleğin bir kanadının havalanmış, diğer kanadının arkasında yer alması, 12. yüzyıl Bizans ve Batı Sanatı'nın sık kullanılan betim üslubudur. 12. yüzyıla ait Bizans İmparatorluğu el yazma eserleri ve fildişi objelerde bu tip melek tasvirine rastlanmaktadır. Artuklu Beyliği'ne ait sikkenin ön yüzünde yer alan meleğin bir

karları oldukları görüşündedir. Orta Bizans ve Geç Bizans Dönemleri'nde ise, başmeleklerin sanat eserlerinde yer alan tasvirleri politik amaçlar doğrultusunda kullanılmıştır (H. Maguire 1998, X, 69).

Hıristiyan İnancında Melekler Hiyerarşisi (Tatic-Djuric 1964, 11).		
İlk Sınıf Göksel Melekler	Serafım / Kerubim / Taht-Hakimiyet	
İkinci Sınıf Göksel Melekler	Dominyon / Erdem / Güç	
Üçüncü Sınıf Göksel Melekler	Prenslıklar / Başmelekler / Melekler (Mikhael/Gabriel)	

24 Lane-Poole 1875, 18, 12, Pl. I, fig. CL.III; Lane-Poole 1877, 125, Pl. VII, 332; Artuk 1971, 392, Lev. LI, 1204; Artuk 1993, 76, Lev. II, 10.

25 Edhem 2006, 9, Pl. I, 7.

26 Sayles, incelemesine dayanarak tasviri; 'Elinin parmakları dışarıya doğru açık durmaktadır.' ifadesi ile detaylandırır (Sayles 1992, 26).

kanadının havaya kalkmış, diğer kanadının arkasında betimlenmesi, Bizans küçük el sanatlarındaki başmelek Gabriel tasviri ile benzerlik içermektedir (Lev.9, 10). Yine Artuklu Beyliği sikkesinde tasvir edilen meleğin taşıdığı bir rulo şeklindeki uzun ince dar şeridin, başmelek Gabriel'in "Meryem'e Müjde" sahnesindeki betiminde kolundan aşağıya doğru dökülerek inen rulo ile anlam bakımından benzerlik taşımasa da, betim üslubu bakımından yakınlık gösterdiği fark edilmektedir (Lev.11, 12).

Başmelek Gabriel Hıristiyan inancında hürmet gördüğü gibi, Yahudi ve Müslüman inançlarında da yer alan kutsal, göksel bir varlıktır. Isaakios Abulpharagius tarafından 1299 yılında Mardin'de yazılmış olan Arap-Hıristiyan el yazması eserde başmelek Gabriel'in yer aldığı "Meryem'e Müjde" sahnesi betimlenmiştir²⁷. Bu el yazması eserde tasvir edilen başmelek Gabriel tıpkı Artuklu hükümdarının sikkesindeki gibi, elinde dar uzun bir şerit ile görülür. El yazmasında, Meryem ve başmelek Gabriel çok açık seçilebilen bir üslupla doğuya özgü sima ve yüz hatlarıyla betimlenmiştir. El yazma eserin metin ve süslemeleri tamamen İslami olmakla birlikte, ilham alınan konu ve ikonografi Batı'ya özgüdür. Hıristiyan ve Müslüman inanç ve geleneklerinin, Artuklu Beyleri'nin hüküm sürdüğü topraklarda ortaya çıkan bir sentez olarak sikke ikonografisine yansıtıldığı görülmektedir.

Artuklu Beyi'ne ait bu sikkede yer alan melek tasvirinin, Hıristiyan inancı çerçevesinde, Bizans Sanatı'ndaki "Müjde" sahnesini ifade ettiği düşünülemez. Burada temel alınan öge, müjde veren melek figürüdür. Hıristiyan Sanatı'nda da tasvirine sıklıkla rastlanan müjde veren başmelek Gabriel imgesi, İslam Sanatı'nda da Tanrı'nın habercisi olarak hürmet gören Cebrail formundadır²⁸. Başmelek Gabriel tasvirinin Bizans Sanatı'nda çeşitli eserlerde yer alması, Artuklu Bey'i Nureddin Muhammed döneminde bir esin oluşturarak, Bey'in iktidara gelmesinin müjdelenmesi olarak yorumlanabilir. Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri'nden; Artukoğulları, Saltukoğulları ve Danişmendliler'in sikkelerinde kullandıkları tasvirler ikonografik bakımdan antik dönem sikkeleri ve özellikle Anadolu'da önemli bir güç olan Bizans İmparatorluğu sikke ikonografisinden etkiler taşımaktadır. Anadolu'da 12. ve 13. yüzyıllarda yaşanan kültürel etkileşime çok açık bir örnek olan Nureddin Muhammed'e ait melek tasvirli bakır sikke az sayıda basımı olmasından dolayı da ayrı bir önem ve

27 Sayles 1992, 27.

28 W. Sayles, Sanat Tarihçisi R. Darley-Doran ile kişisel yazışmaları sonucu Darley-Doran'ın yorumuyla, bu tasvirin Nureddin Muhammed'in sikkesinde görülmesini, iktidarı ele alan yeni bir hükümdarın müjdelenmesi olduğu şeklinde yorumlanabileceğinden bahseder (Sayles 1992, 27).

değer taşımaktadır.

II. Kutbeddin Sökmen bin Muhammed (H. 581-597 / M. 1185-1200)

Ön Yüz: Belirgin olarak badem şekilli gözleriyle nimbuslu yarım boy figürün başı hafifçe sağa doğru verilmiştir. Omuzlarının üzerinde ilmik atılmış ipler, saçakları püsküllü bir başlık giyimli, sağ elinde asa ve sol elinde ise bir küre taşır. Figürün sağ ve sol yanında sene beş yüz doksan dört yazılıdır²⁹.

Sağ ve solda dikey olarak:

بنة اربع و تبيعين و خمس مائه

Sene Erba' ve tis'in ve hamsemi'e

Arka Yüz: Küfi yazıyla; beş satırlık yazıtın solunda dikey olarak el Nasır Emir, sağında El-Müminin³⁰.

Üstte yatay, sağ ve solda dikey olarak:

الامام الناصر امير المؤمنين

El-imam El-Nasır Emirü'l-Mü'minin

Ortada:

الملك المبعود

طب الدين بكمين

ن محمد ن را

اريلان

El-Melik el-Mes'ud Kutbeddin Sökman bin Muhammed bin Kara Arslan

Ref.: Sayles 1992, 39-41, Tip 14; Edhem 2006, 9 Tip III, Pl. I-13.

2. Æ, Envanter No. 974-58-11, Çap: 29 mm; Ağırlık: 8,80 gr

Bakır sikkenin ön yüzünde yer alan idareci figürünün başlığı ve ellerinde taşıdığı atribüleri konusunda çeşitli görüşler vardır³¹. Figür, yüz betim üslubu ve başlığıyla döneminin özgün Türk tasvir unsurlarını taşımaktadır. Büyüklüğü vurgulanmış çekik gözleri dönemin diğer sanat eserlerinde de sıklıkla rastlanan Türk tipi betimidir. Moğol istilasından önce Selçuklu ve Zengiler'in askeri hiyerarşisini belirleyen bir unsur olan ortasında madenden bir süsle tüylü başlığa benzer başlık ise, Anadolu'ya yerleşmiş Türk Beylikleri'nin sikke ve

29 Artuk 1993, 78, Lev.III, 15.

30 Artuk 1993, 78, Lev.III, 15.

31 Lane-Poole ve Hennequin, ön yüzdeki figürün başında nimbusla çevrili bir miğfer taşıdığı düşüncesindedirler. Edhem, bu başlığın bir taç; Artuk ise tüy sorguçlu bir taç olduğu görüşündedir (Lane-Poole 1875, 20, 18; Lane-Poole 1877, 180, 343; Artuk 1993, 78, Lev. III, 15; Edhem 2006, 13, Pl. I, 13). Spengler ve Sayles ise, bu başlığın miğfer ya da külaha sarmalanmış bir tür saçaklı türban olduğunu düşünmektedirler (Spengler-Sayles 1992, 40). Bu başlığın 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'da yerleşmiş Türk Beylikleri'nin idareci sınıfı tarafından kullanıldığı açıktır. Başlık, tipik Türk sanatı üslubunu yansıtmaktadır.

çini süslemeleri gibi çeşitli sanat eserlerinde yer almaktadır³². Külaha benzeyen yapısıyla uzun, tüylü ve saçakları püsküllü idarecinin başlığı, Türk tipi başlığını yansıtmaktadır. Asa ve küre tasvirinin antik dönem atribüleri olarak gücü temsil ettiği bilinmektedir. Bizans sikkelerinde de imparator, çeşitli asa tipleri ve üzerinde bir haç yükselen küre/haç globus taşıy biçimde tasvir edilmiştir. İmparatorun güç sembollerinden olan asa ve kürenin, Artuklu sikkelerinin ön yüzündeki idareci tasviri tarafından da kullanılması döneme ait bir unsur olmamaktadır. Nimbus, asa, küre gibi atribüleri Anadolu'da yerleşen Türk Beylikleri'nin çeşitli sanat kollarında yapılmış eserlerinde yer almaktadır. İdarecinin ¾ profilden sağa dönük yarım boy portresi ise Erken Bizans Dönemi'nde basılan sikke betimlerini andırır. Geç Roma sikke geleneğinden Erken Bizans sikke basım geleneğinin yapılanması sırasındaki geçiş dönemi tasvirlerinde, profilden betimlenen Roma imparator tasvirlerinin tam boy cepheden tasvir edilen Bizans imparatorları tasvirlerine geçişi sırasında ortaya çıkan ¾ profilden büstleri andırmaktadır³³.

Tarsus Müzesi, Mardin Kolu Beylerinin Sikkeleri

Necmeddin Alpi (H. 547-572 / M. 1152-1176)

Ön Yüz: Sağa doğru profilden diademli, büyük formda erkek büstü. Uzun saçlarının kıvrımları önüne düşer. Nokta bordürle çevrili. Boynundaki damga silik durumda. Benzer örneklerde: "Necmeddîn, Melik-i Diyarbakır" yazar³⁴.

Arka Yüz: Üç sıralı Arapça lejand, basit Küfi yazıt sağdan, üste ve sola devam eder. İdarecinin lakabları ve ismi, ortadan başlayarak sağ, üst ve solda verilir. Sol altta, üçüncü sıranın başında Artuklu damgası, en altta ise bezeme. Nokta bordürle çevrili.

Ortada:

ملك الامرا

او المظفر

البي ن

Sağda, üstte ve solda:

تمرتاش ن

ايل بازي

ن ارتق

32 Sayles 1992, 41.

33 Figürün, Bizans İmparatoru I. Iustinianos'un 6. yüzyıl sikke tiplerine benzediği vurgulanmaktadır (Spengler-Sayles 1992, 40). Geç Roma-Erken Bizans İmparatorlukları, geçiş döneminde basılan altın sikkelerdeki imparator betimi ile aralarında benzerlik gözlenmektedir.

34 Lane-Poole 1875, 24, 29.; Lane-Poole 1877, 141, 368-70; Artuk 1993, 87, Lev. VII, 37; Sayles 1999, 141, 147; YKY 2009, 106-107, 15936.

Melikü'l-Ümera Ebu'l-Muzaffer Alpi bin Timurtaş bin İlgazi bin Artuk
Ref.: Sayles 1992, 76-78, Tip 26.

3. A, Envanter No. 975-6-74, Çap: 29 mm; Ağırlık: 9,90 gr

İlk olarak Babası Hüsameddin Timurtaş'ın (1122-1152) kullandığı bu tasvir-
re sahip sirkülasyondaki sikkeleri, Necmeddin Alpi kendi lakabını bastırarak
kullanmıştır³⁵. Genellikle, sikkenin ön yüzündeki figürün boyun kısmına gelen
lakap, nadir olarak ön yüzün farklı yerlerinde de görülebilir³⁶.

19. yüzyılın sonlarından itibaren konu üzerinde çalışan nümizmatların ortak
kanı, Necmeddin Alpi'nin sikkесinin ön yüzünde yer alan sağa doğru profil
büstün, Seleukos Kralı VII. Antiokhos'un sikkelerindeki tasviri ile aralarında
büyük benzerlikler olduğu doğrultusundadır (**Lev.13**). VII. Antiokhos M.Ö.
138-129 yılları arasında hüküm sürmüştür³⁷. Gümüş tetradrahmi sikkenin ön
yüzünde VII. Antiokhos'un sağa doğru profilden diademli başı, nokta sıralı
bordür ile çevrilidir³⁸.

Necmeddin Alpi (H. 547-572 / M. 1152-1176)

Ön Yüz: Diademli cepheden iki erkek büstü. Birbirlerinden farklı yöne hafifçe dönük, lejand basit Küfi yazıyla dört bir yanlarında en üst iç kısımdan başlayarak, sol, sağ ve altta dıştan okunarak sonlanır. En üst ve altta Kelime-i tevhid, sol ve sağda Abbasi Halifесinin ismi ve ünvanı vardır. Nokta bordür ile çevrilidir³⁹.

Üstte ve altta:

لا اله الا الله

محمد رسول الله

Lâ ilâhe illallah Muhammed Resulullah

Sağda ve solda:

المبتدئ بالله

امير المؤمنين

El-Müstencid billah Emirü'l-Mü'minin

Arka Yüz: Ortada nokta bordürle oluşturulmuş daire içinde, saçları kabarık

35 Sayles 1992, 79.

36 Lowick-Bendall-Whitting 1977, 70-71, Plate VIII, 2-3; Spengler-Sayles 1992, 79; Edhem 2006, 28-29, Pl. II, 30.

37 Klawans-Bressett 2003, 173.

38 Tekin 1994, 136-37, 473-76. VII. Antiokhos'un gümüş tetradrahmi sikkесine çeşitli müzayedelerde de rastlanmaktadır (Freeman&Sear 2006, Mail Bid Sale 13, 44-48, 229-253; Freeman&Sear 2007, Mail Bid Sale 14, 43, 277; Freeman&Sear 2008, Mail Bid Sale 15, 35-37, 181-191; Freeman&Sear 2009, Mail Bid Sale 16, 39-40, 223-226).

39 Artuk 1971, 398, 1221; Artuk 1993, 89, Lev. VIII, 43-44; Edhem 2006, 33, Pl. II, 38; YKY 2009, 112, 15948.

bir baş ve bordür etrafındaki yazı üstten başlar, altta ve sağda devam ederek solda son bulur.

Üstte, altta, sağda ve solda:

نم الدين

البي بن ايل بازي

ان ارتق

ملك ديار كر

Necmeddin Alpî bin-İlgazi ibn Artuk, Melik-i Diyarbekr

Ref.: Sayles 1992, 86-88, Tip 30.

4. Æ, Envanter No. 976-24-29, Çap: 30 mm; Ağırlık: 10,30 gr

5. Æ, Envanter No. 976-24-28, Çap: 31 mm; Ağırlık: 13,10 gr

6. Æ, Envanter No. 974-50-73, Çap: 30 mm; Ağırlık: 10,25 gr

Artuklu Beyliği, hatta Türk Beylikleri sikkeleri içerisinde en sık rastlanan sikkedir. Alpi iktidarının son dönemlerinde oldukça fazla miktarda basımı yapılmış ve sirkülasyonda uzun süre kalmış olan bakır sikke ilginç betim üslubu ile dikkat çekmektedir.

Roma İmparatorluğu sikkelerinde de beraber tasvir edilmiş imparatorlara rastlanmakla birlikte, Alpi'nin bakır sikkesinin ön yüzündeki ikili idareci betimi, Bizans İmparatorluğu sikkelerine benzemektedir⁴⁰. Bizans İmparatorluğu sikkelerinde, ortak imparatorlar II. Iustinos ve II. Tiberios'un 578 yılında basılmış altın sikke solidus'unun ön yüzünde beraber tasvirleri bulunmaktadır⁴¹. Anadolu'da uzun süre siyasi ve ekonomik güce sahip olan Bizans İmparatorluğu'nun sikke ikonografisinin, yerleşik hayata geçen Türk Beylikleri'nin sikkelerinde, yansımalarını görmek olağandır. Bizans İmparatorluğu sikkelerinde, beraber betimlenen ortak imparatorlar, imparator ve ardılı siyasi gücü ve otoriteyi temsil ederken, Alpi'nin sikke betiminde astorolojik öğelerin öne çıktığı görülmektedir. Ön yüzde yer alan bu iki adet diademli erkek, İkiizler burcunu temsil etmektedir⁴².

II. Kutbeddin İlgazi (H. 572-580 / M. 1176-1184)

Ön Yüz: Sağa doğru profilden diademli büst. Baş yukarıya doğru. Büst kare nokta bordür ile çevrili. Kenarlarda dört adet yay formulu yazıt, idarecinin dört kuşak öncesi soy ağacına kadar giderek, arka yüz lejandında da devam eder.

40 Lane-Poole 1875, 26, 34; Lane-Poole 1877, 144, 380. Roma İmparatorluk sikkelerinde ikili imparator ya da imparator ve aile üyesi tasvirleri profilden büst formdadır. (Kent 1973, Tafel 26, 103, Tafel 110, 486, Tafel XXII, 580). Betim üslubu bakımından Necmeddin Alpî'nin sikkesi Bizans sikkeleri geleneğinde cepheden büst tasvirine sahiptir.

41 Sayles 1992, 88; Sear 2006, 103, 417-418.

42 Çaycı 2002, 48-49, 182, 23a; Sayles 1999, 152.

Ön yüzde yazılar sırasıyla solda, üstte, altta ve sağdadır⁴³.

Solda, üstte, altta ve sağda:

ایل بازی

ن الپی ن

تمرتاش ن

ن ارتق

İlgazi bin Alpi bin Timurtaş bin bin Artuk

Arka Yüz: Nesih ile yazılmış beş sıralı yazıt. İdarecinin lakabları ve ismi üst sıradan başlayarak, en altta biter. Yazılar, nokta sıralı bordürle çevrilidir⁴⁴.

ایل بازی

لم لانا الملك العالم

العادل طب الدين

ملك الامرا شاه

ديار كر

İlgazi li-Mevlana El-Melikü'l-Alimü'l-Âdil Kutbeddin Melikü'l-Ümera Şah-ı Diyarbekr

Ref.: Sayles 1992, 89-92, Tip 31; Edhem 1894, 34, Tip I, Pl. II, 39.

7. Æ, Envanter No. 977-13-610, Çap: 30 mm; Ağırlık: 10,15 gr

Sikke, I. Konstantinos'un Hıristiyanlığı kabul etmesinden sonra bastırıldığı altın sikkelerin ön yüzündeki imparatorun betimiyle büyük bir benzerlik taşımaktadır⁴⁵. I. Konstantinos (303-337), iktidarının son döneminde basılan altın sikkelerinin ön yüzünde diademli ve başı yukarıya doğru tasvir edilmiştir (**Lev.14**)⁴⁶.

Nasireddin Artuk Arslan (H. 597-637 / M. 1201-1239)

Ön Yüz: Cepheden Türk tipinde hükümdar büstü. Omuzları örtülü, saçlar dağınık, her iki yanında yıldız motifi bulunur. Büstün üstte iki yanında Nasireddin Artuk Arslan yazar⁴⁷.

ناصر الدين ار

تق اربلان

Nasireddin Artuk Arslan

Arka Yüz: Altıgen bir yıldız içerisinde, beş satır Küfi yazı vardır. Yıldızın

43 Artuk 1993, 90, Lev. IX, 46; YKY 1994, 31, 23; Edhem 2006, 34, Pl. II, 39.

44 YKY 2009, 124, 15957; Artuk 1971, 398, 1222; Artuk 1993, 90, Lev. IX, 46.

45 Lane-Poole 1875, 28, 41; Lane-Poole 1877, 147, 392-97; Artuk 1993, 90, Lev. IX, 46; Sayles 1999, 147; Sayles 1992, 91.

46 Levha IV, 13; Cormack-Vassilaki 2009, 107, 391, 55.1. Solidus, 335 yılında Nikomedeia darphanesinde basılmıştır.

47 Lane-Poole 1875, 32, 58; Artuk 1993, 100, Lev. XI, 69-70; Edhem 2006, 50, Pl. III, 64.

dış çevresinde aşınmış durumda olmakla birlikte benzer örneklerde, sene beş yüz doksan dokuz yazar⁴⁸.

Ortada altıgen yıldız içinde:

اللَّهُ

الامام الناصر

لدين امير المؤمنين

الملك الظاهر

بازی

Allah El-İmam El-Nasır İdin Emirü'l-Mü'minin El-Melik El-Zahir Gazi

Altıgen yıldızın çevresinde:

(ضرب / بنه / تبع / تبعين / و خمس / مائه)

Duribe sene tis'a tis'in hamsemie

Ref.: Sayles 1992, 117-121, Tip 37.

8. Æ, Envanter No. 976-24-34, Çap: 30 mm; Ağırlık: 9,94 gr

Hicri 597/Miladi 1201 yılında Mardin Beyi olan Artuk Arslan'ın sikke basımı 598 yılında başlar. Bu ilk basımlardaki sikkelerde Artuklu Beyi, Abbasi Halifesi ve tarih yer alırken, aynı yıl Eyyübi hükümdarının ismi ve ünvanları görülür⁴⁹.

Sikkenin ön yüzünde yer alan Türk tipi hükümdar büstünün Artuklular tarafından büyük önem verilen astrolojik bir anlam içerdiği düşünülmektedir. Artukluların, 13. yüzyıl başlarında astroloji çalışmalarına verdiği değerin sikke ikonografisine yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Sayles, hükümdar tasvirinin Artuklu astrolojisinde yer alan "güneş"i temsil ettiği konusunda yorumlar olduğunu ve Mardin kolu beyleri Kutbeddin II. İlgazi (Hicri 572-580/Miladi 1176-1184) ve Hüsameddin Yuluk Arslan'ın (Hicri 580-597/Miladi 1184-1201) sikkelerinde de benzer hükümdar tasviri bulunduğunu belirterek, tasvirin "güneş" in personifikasyonu olduğunu düşünmektedir⁵⁰.

Sonuç olarak; Tarsus Müzesi'nde bulunan sekiz adet Artuklu Beyliği sikkesinde yer alan betimlerin antik dönem sikke betim üslubunu kullandığı açıktır. Seleukos, Roma ve Bizans İmparatorluğu sikke ikonografisindeki tasvirleri, kendi üslupları içerisinde, astrolojik yorumlarla sikkelerine yansıtan Artuklular, dönemin ilginç tiplerini sunmuşlardır. Artuklular, Anadolu'da kurulan Türk Beylikleri içerisinde sikkelerinde kullandıkları ilginç betim tip-

48 Lane-Poole 1877, 155, 426; Artuk 1993, 100, Lev. XI, 70; Sayles 1999, 150; YKY 2009, 43, 16031-16033; Ratto 1959, 151, Plate LXVIII, 2694; Edhem 2006, 50, Pl. III, 64.

49 Sayles 1992, 118.

50 Sayles 1998, 119-120.

leriyle özel bir yere sahiptir. Artuklular'ın, sikkelerinde, farklı dönemlere ait kültürlerin tasvir tiplerini kullanması, 12. ve 13. yüzyıllarda Anadolu'da yaşanan siyasi değişimlerin yanı sıra kültür alışverişini de açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

LEVHALAR

1. Bakır sikke, Envanter No. 976-24-32 Tarsus Müzesi.

2. Bakır sikke, Envanter No. 974-58-11 Tarsus Müzesi.

3. Bakır sikke, Envanter No. 975-6-74 Tarsus Müzesi.

4. Bakır sikke, Envanter No. 976-24-29 Tarsus Müzesi.

5. Bakır sikke, Envanter No. 976-24-28 Tarsus Müzesi.

6. Bakır sikke, Envanter No. 974-50-73 Tarsus Müzesi.

7. Bakır sikke, Envanter No. 977-13-610 Tarsus Müzesi.

8. Bakır sikke, Envanter No. 976-24-34 Tarsus Müzesi.

9. İkona. 14. yüzyıl başları. (Bayet 2009, 184-185).

10. Triptik. 8.-9. yüzyıllar. (Wessel 1967, 45-46, 6.).

11. Fildişi diptik parçası. 6. yüzyıl. (Bank 1978, 279, 50).

12. İkona, 12. yüzyıl sonu. (Bayet 2009, 108-109).

13. VII. Antiokhus sikkesi (Klawans 2003, 173).

14. Solidus. I. Konstantinos (303-337) (Cormack-Vassilaki 2009, 391, 55.1).

KAYNAKÇA

- Artuk 1971 Artuk, İ.-C., İstanbul Arkeoloji Müzeleri Teşhirdeki İslami Sikkeler Kataloğu, Cilt I, İstanbul 1971.
- Artuk 1993 Artuk, İ., Artukoğulları Sikkeleri, İstanbul 1993.
- Bank 1978 Bank, A., Byzantine Art in the Collections of Soviet Museums, New York 1978.
- Bates 2009 Bates, C., Byzantine Art, New York 2009.
- Çaycı 2002 Çaycı, A., Anadolu Selçuklu Sanatı'nda Gezegen ve Burç Tasvirleri, Ankara 2002.
- Cormack-Vassılakı 2009 Cormack, R.-M. Vassilaki, Byzantium 330-1453, London 2009.
- Edhem 2006 Edhem, İ. G., Catalogue Des Monnaies Turcomanes, Elibron Classics 2006.
- Ethem 1933 Ethem, H., İslami Nümismatik İçin Bir Bibliyografi Tecrübesi, Ankara 1933.
- Kazdhan-Ševčenko 1991 Kazdhan, A.-N. P. Ševčenko, "Gabriel", ODB, ODB, Vol. 1, (New York 1991), 812-813.
- Kent 1973 Kent, J. P. C.-B. Overbeck-A. U. Stylow, Die Römische Münze, München 1973.
- Klawans 2003 Klawans, Z. H., Handbook of Ancient Greek and Roman Coins, Atlanta 2003.
- Lane-Poole 1875 Lane-Poole, S., Coins of the Urtuki Turkumans (Foes of the Crusaders), New York 1875.
- Lane-Poole 1877 Lane-Poole, S. Catalogue of Oriental Coins in the British Museum, Vol. III, *The Coins of the Turkuman Houses of Seljook, Urtuk, Zengee, etc. in the British Museum, Classes X-XIV*, London 1877.
- Lowick 1977 Lowick, N. M.-S. Bendall-P. D. Whitting, The Mardin Hoard, Islamic Countermarks on Byzantine Folles, Hampshire, 1977.
- Maguire 1998 Maguire, H., Rhetoric, Nature and Magic in Byzantine Art, *A Murderer among the Angels: The Frontispiece Miniatures of Paris Gr. 510 and the Iconography of the Archangels in Byzantine Art*, Hampshire 1998, X, 63-71.
- Parlar 2001 Parlar, G., Anadolu Selçuklu Sikkelerinde Yazı Dışı Figüratif Öğeler, Ankara 2001.

- Ratto 1959 Ratto, R., *Monnaies Byzantine*, Amsterdam 1959.
- Roxburgh 2005 Roxburgh, D., (ed.), *Turks, A Journey of a Thousand Years, 600-1600*, London 2005.
- Sayles-Spengler 1992 Sayles, W. G.-W. F. Spengler, *Turkoman Figural Bronze Coins and Their Iconography, Vol. I-The Artuquids*, Wisconsin 1992.
- Sayles 1999 Sayles, W. G., *Ancient Coin Collecting VI – Non Classical Cultures*, Ioala 1999.
- Sümer 1998 Sümer, F., *Selçuklular Devrinde Doğu Anadolu'da Türk Beylikleri*, TTK, Ankara 1998.
- Tatic-Djuric 1964 Tatic-Djuric, M., *Image of the Angels*, West Germany, 1964.
- Turan 1973 Turan, O., *Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi*, İstanbul 1973.
- Turan 2010 Turan, O., *Selçuklular Zamanında Türkiye*, İstanbul 2010.
- Ünal 2008 Ünal, C., "The Reflection of Byzantine Coin Iconography to the Coins of Artuquids; The Figure of Virgin Mary Crowning the Emperor", E. Aslan, ed., *Proceedings of the International Symposium: Trade and Production Through the Ages*, (Konya, 25-28 November 2008), 203-217.
- Ünal 2010 Ünal, C., *Bizans Sikkelerinde Kutsal Kişi Tasvirleri*, Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İzmir 2010. (Yayımlanmamış doktora tezi.)
- YKY 1994 YKY 1994, *Yapı Kredi Sikke Koleksiyonu Sergileri 3, "Asya'dan Anadolu'ya inen Rüzgar"/ Beylikler Dönemi Sikkeleri*, İstanbul 1994.
- YKY 2009 YKY 2009, *Sikkeler Ne Anlatır? Ortaçağ ve Anadolu Sikkelerinde Simgeler ve Çokkültürlülük*, İstanbul 2009.
- Wessel 1967 Wessel, K., *Byzantine Enamel*, Connecticut 1967.